

SZEGED GYÁRIPARA A GÖMBÖS-KORMÁNYZAT IDEJÉN 1932—1936*

HEGYI ANDRÁS

(Szeged, JATE Történelmi Intézet)

A GAZDASÁGI VÁLSÁG UTOLSÓ ÉVEI

Szeged ipara a Gömbös-kormány uralomra kerülésekor túlnyomórészt kis- és kézműipari jellegű, bár a modern gyáripár jelentős elemei is megtalálhatók már ekkor. Egyfelől „középkori”, teljesen kézműipari jellegű műhelyek sokaságában állították elő termékeiket a szegedi iparosok, másfelől a korszerű technika legújabb vívmányait is felhasználó gyárak, európai színvonalon, a világpiacon is keresett termékeket gyártottak.

A gyáripár szerkezetét vizsgálva első pillanatra szembevető, hogy a nehézipár jelentősége eltörpült a könnyűiparé mögött. A vas- és fémipárban pl. csak 3 kisebb gyárat és 264 műhelyt, a gép- és közlekedési eszközök gyártásában 3 vállalatot és 218 műhelyt tartottak számon. A két nagyobb vegyipari üzemben is csupán 298 fő dolgozott.¹ A nehézipár fejletlenségét ebben az időszakban főleg az okozta, hogy nem volt Szegeden olyan nyersanyag, amelyre nehézipart lehetett volna telepíteni. A kormányzat és a nagyiparosok az Alföldet ekkor egyébként is főleg mezőgazdasági területnek tekintették. A nehézipari vállalatok közül mégis kiemelkedett a Szikra Magyar Gyújtógyárak Rt. Szegedi Telepe, továbbá a Központi Gáz- és Villamossági Rt. Szegedi Légszeszgyára és Villanytelepe.

Fontos szerepet töltött be a város iparában az építőipár. A két jelentősebb építőipari vállalat, a Szegedi Keramit- és Műtéglagyár, valamint az Alföldi Cementárugyár- és Kereskedelmi Rt. 137 főt foglalkoztatott.²

A könnyűipár legjelentősebb iparága az élelmiszeripár az ipari termelés 40%-át tette ki; benne a húsfeldolgozó- és malomipár, valamint a dohánygyártás a legfontosabbak. A legtöbb nagyvállalat is az élelmiszeripárban működött, szám szerint 784 dolgozóval. Az élelmiszeripár jelentőségére mutat, hogy az iparágon belül még 347 kisüzem is volt 1424 fővel.³ A húsipár reprezentánsai ekkor a Pick Szalámigyár, a Hűtőház- és Élelmiszerszállító Rt., a Szegedi Húsiparosok Zsírolvasztó- és Egyenlősítő Üzeme. A malomipárban továbbra is a Back malom játszotta a vezető szerepet. A szegedi paprikára épült a paprikamalom-ipár, amely nagyjában megfelelt a

* Az Acta Historica Szegediensis-ben megjelent három korábbi tanulmányunkban Szeged mezőgazdaságát és parasztságának helyzetét, az ipari munkásság helyzetét és küzdelmeit illetve a város társadalmát és politikai életét vizsgáltuk ugyanebben az időszakban. L. Hegyi A., Szeged mezőgazdasága és parasztságának helyzete a Gömbös-kormány időszakában, 1932—1936. AH Sz. XLV. 1973. 3—48.; Hegyi A., A szegedi ipari munkásság helyzete és küzdelmei a Gömbös-kormányzat idején, 1932—1936. AHSz XLIX. 1974. 3—68.; Hegyi A., Szeged társadalma és politikai élete a Gömbös-kormányzat időszakában, 1932—1936. AHSz LIII. 1975. 3—82. — A továbbiakban használt állandó rövidítések feloldását l. a 226. oldalon.

¹ Népszámlálás 1930. III. 226.

² Uo.

³ Uo.

kor követelményeinek. Az élelmiszeripar nagy vállalatai sorába tartozott a Dohánygyár, említést érdemel még a szeszipar, valamint az ecet és a tésztaárugyártás.

Vezető könnyűipari ág volt a textilipar, itt foglalkoztatták a legtöbb gyáripari munkást is, összesen 1580 főt. Ezen felül 104 fonó- és szövőipari műhelyben 1691-en dolgoztak.⁴ Az Angol-Magyar Jutafonó és Szövőgyár Rt., a Szegedi Kenderfonógyár Rt., a Magyar Kender-, Len- és Jutaipar Rt. Újszegedi Gyártelepe olyan termékeket állítottak elő, amelyek a bel- és külföldi piacokon egyaránt keresettek voltak, de jó hírnévnek örvendtek Pollák Sámuel és Varga Mihály kendergyárai is.

Az említett iparágaknál kisebb mértékben részesedett az ipari termelés volume-néből a bőr- és sörteipar, a faipar és a nyomdaipar. A fa- és csontipar (8 vállalat 401 munkást, 306 műhely 766 főt foglalkoztatott), valamint a bőr- és sörteiparban (3 üzemben 204 fő 39 műhelyben 230 fő dolgozott), a kisüzemi jelleg dominált, bár volt néhány nagyobb vállalat is, mint pl. az Orion Bőrgyár, a Felsővárosi Cipőgyár, Györi Gyula és Winter Antal kefégyárai, a Sylvánia Fakereskedelmi Rt.-ba tartozó fatelepek, az Endrényi Lajos Nyomda- és Hírlapkiadó Rt. stb.⁵

Ezidőtájt Szegeden 50—60 húsz főnél több munkást foglalkoztató üzemek tartottak számon, amelyeknek többségét csupán munkáslétszáma emelte a kisipari műhelyek fölé nem pedig a gyáriparhoz valóban méltó technikai színvonala. A nagyobb üzemek — ezt mutatják következő adataink is — természetesen jelentős mértékben használtak gépi energiát.⁶

Év	A szegedi üzemekben használt erő- gépek és villamos motorok teljesítő- képessége
1934	15 790 LE
1935	15 541 LE
1937	24 233 LE

A legtöbb vállalatnál azonban a termelés „manufakturális” jelleggel folyt. Ez a legfőbb oka annak, hogy a városban az 1929—1933-as gazdasági válság idején igen sok kisüzem jutott csődbe.

A válság, amelynek utolsó szakasza átnyúlt Gömbös kormányzásának időszakába is, súlyos megpróbáltatások elé állította az egész magyar gyáripar, amelynek termelése 24%-kal volt alacsonyabb, mint 1929-ben. Több száz vállalat csukta be kapuit és a meglevők is erősen csökkentett kapacitással dolgoztak. A válság az egész iparban elsősorban a nehézipart sújtotta. A magyar munkásosztály a legnehezebb helyzetbe került. Az egyébként is rossz életkörülményekhez most nagyfokú munkanélküliség járult, s az uralkodó osztályok más vonatkozásban is igyekeztek a válság terheit a dolgozókra hárítani. Ugyanebben az időben a bankok még inkább monopolhelyzetbe kerültek, és a kartellek uralma is erősödött, számuk pedig gombamódra szaporodott. Mindez azonban nem jelentette, hogy az ipari termelés könnyen átvészelte volna a válságot. Alapjaiban rendült meg az alighogy megszilárdult magyar gyáripar, és sem a Bethlen-kormány, sem pedig a soron következő Károlyi Gyula kabinet nem talált kiutat.⁷

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ Látható, hogy 1935 és 1937 között a viszonylagos gazdasági fellendülés eredményeként jelentősen nőtt az ipar gépi felszereltsége. Stat. Zsebk. IV. évf. 94.; Stat. Zsebk. VI. évf. 128.; Stat. Zsebk. VII. évf. 128.

⁷ Károlyi Gyula kormánya a sokrétű és bonyolult feladatot lehetőségekhez mérten a finanszírozás szja ize szerint kívánta megoldani. A finanszírozás szanalásának akkori tervezete rögtönzött francia külpolitikai orientáción valamint nagyobb francia kölcsön felvételén alapult volna. Az állami

Az uralkodó osztályok a Gömbös vezette új kormány feladatává tették az ország gazdasági helyzetének javítását, az államháztartás deficitjének csökkentését, a kereskedelmi- és fizetési mérleg aktívává tételét, a nagyarányú külföldi adósságok problémájának a megoldását. A kormány bizonyos erőfeszítései ellenére is az ipari válság mélypontjáról a depresszióra való átmenet jelei csak 1934-ben következtek be.

Az 1929—1933-as krízis hatása Szeged gazdasági életére egyenesen katasztrofális volt. Ez jórészt abból következett, hogy a város agrár-ipari jellegű gazdaságában az elavult kis- és kézműipar dominált. Mint ismeretes, a válság sokkal jobban sújtotta a mezőgazdaságot és a kisipart, mint a gyáripart. Természetesen Szeged gyáripára is alaposan megsínylette a válság következményeit.

Láttuk, hogy az adott időszakban a város iparában az élelmiszeripar és a textilipar járt az élen. A két iparág nem egyformán szenvedett a válságtól, és nem alakult azonosan termelésük sem a harmincas években. A krízis sokkal súlyosabban érintette az élelmiszeripart, mely még 1938-ban sem érte el az 1929-es termelési szintet⁸.

E különbség lemérhető a város egyik legnagyobb élelmiszeripari üzeme, a Pick Szalámigyár helyzetének alakulásán is. A válság egy szépen induló fejlődési szakasz ívét törte meg,⁹ és csak tulajdonosainak tőkeereje, termékeik hírneve, továbbá jelentős technikai előrelépés tette lehetővé, hogy a gyár átvészelve a nehéz éveket és ne jusson más szalámigyárak sorsára.¹⁰

A malomipar, Szeged élelmiszeriparának másik jelentős ágazata, még a hús-feldolgozó iparnál is rosszabb helyzetbe került a válság időszakában. Ez megfelelt a malomipar országos visszaesésének.¹¹ A szegedi malomipar fő reprezentánsa, a

bürokrácia rovására hozott kényszertakarékossági intézkedések leszűkítették a kormány társadalmi bázisát. Az államapparátust elfoglaló nagyrészt dzsentri elemek élesen felléptek a Károlyi-kormány ellen. A finánc-tőke szanálására törekvő politika azonban a nagybirtok érdekeit is sértette. Nem vezettek eredményre a munkásosztály ellen hozott terrorisztikus intézkedések, valamint az új külpolitikai orientáció sem. Mindez a kormány bukásához vezetett. *L. Berend T. I.—Ránki Gy.*, Magyarország gyáripára a második világháború előtt és a háború időszakában (1933—1944), 18—19.

⁸ *Berend—Ránki*, i. m. 233.

A magyar élelmiszeripar termelése változatlan áron

Év	Ezer P	%
1929	1 027 277	100
1933	602 961	58,7
1935	719 005	70,0
1938	927 927	90,3

⁹ 1927-től a szalámigyártás fejlődésnek indult. Nőtt a belső fogyasztás, s ez a kedvezőtlen külkereskedelmi viszonyoktól függetlenül is szilárd piacot biztosított. 1928-ban még jelentős kezdeményezés történt; a sertéshús árak csökkenése nyomán viszont 1929-től a szalámigyárak termelése az egész országban fokozatosan csökkent. Ez a folyamat 1933-ban érte el a mélypontot. Ezután felfutás kezdődött, de ez nem volt egyenletes. A termelt szalámi mennyisége 1938 végére ismét megközelítette a válság előtti. *L. Mann M.—Sipos P.*, A szegedi szalámigyár száz éve. 18.

¹⁰ *Mann—Sipos*: i. m. 19., 23.

A szalámitemelés alakulása Magyarországon 1929—1936 között

Év	Gyárak száma	Termelt mennyiség (q)
1929	18	18 460
1933	15	15 624
1936	21	20 016

¹¹ A malomipar a háborús konjunktúrához képest már a húszas években hanyatlásnak indult, a harmincas években helyzete még nehezebbé vált. A válság idején a malomipar piacai tovább szűkültek. A nagy malmokban feldolgozott gabona mennyisége 20%-kal, piaci értéke közel 50%-kal

Back malom még 1934-ben is súlyos gondokkal küzdött. A malom vezetői a Kereskedelmi- és Iparkamara számára adott jelentésükben a következőket írták: „A kereskedelmi malmokra nézve az 1934-es év nem hozott javulást. Az export tovább hanyatlott.”¹² Panasztolták, hogy súlyos az őrlési adó, a búzánál 4,5 P, a rozsnál 3 P métermázsánként. A gyenge termés következtében csökkent a vámmalmok foglalkoztatása és alig némi vigaszt jelentett a számukra, hogy vámkeresményüket magasabb áron értékesíthették. A jelentés kiemelte, hogy a kereskedelmi malmok egymás közötti versenye a belföldi piacokért tovább folyt, és ez még inkább nehezítette helyzetüket.¹³

E nehézségekre vetnek fényt azok az adatok, amelyek 1932-től a mérleg-veszteség szüntelen növekedéséről adnak számot:¹⁴

Év	A Back-malom veszteségének összege
1932—1933	21 348 P
1933—1934	95 621 P
1935 nyarán	140 948 P

Nem voltak éppen ragyogó helyzetben más élelmiszeripari üzemek sem,¹⁵ sőt több közülük, mint pl. a Czinner és Társa Szalámigyár, a Szegedi Mezőgazdasági-Ipari Rt., a Szeged-Alsótanyai Iparvállalat, hat kisebb malom, egy tésztagyár, két cukorkaüzem tönkre is ment illetve jelentéktelenre csökkentette termelését.¹⁶

A textilipar — országos viszonylatban — a húszas években megtett fejlődés eredményeként a könnyűipar legerősebb ágává vált. Főleg a külföldi áruk versenyének nagymértékű korlátozásával sikerült elérni, hogy a textilipar 1929 és 1933 között sem volt kénytelen termelését tartósan csökkenteni, s így rövid ideig tartó átmeneti visszaesés után a termelés 1933-ra nem csak, hogy nem maradt el az 1929-es színvonal mögött, de 31 %-kal már túl is haladta azt.¹⁷

csökkent. A malomipar nem tudta elérni a válság előtti színvonalat a következő években sem. A külső piac elveszett és a belső piac nem szélesedett kellő mértékben. Az egész iparágat krónikus kapacitás-kihasználatlanság sújtotta. Érdekes viszont, hogy a malomipar össztermelése ennek ellenére sem mutatott nagy visszaesést 1929-hez képest, hisz addig sem prosperált megfelelően. Továbbá időközben a vámmalmok termelése — ellentétben a nagy exportmalmokkal — 3,3 millió mázsáról 6,6 millió mázsára emelkedett. Ezt a folyamatot jelzik alábbi adataink: *Berend—Ránki*, i. m. 225—227.

A magyar malomipar termelésének értéke tényleges árakon 1929—1938 között

Év	Ezer P	%
1929	437 496	100
1933	264 301	60,3
1935	330 188	75,3
1938	418 478	95,6

¹² Kamara jegyz. 1934. 21.

¹³ Uo. 22.

¹⁴ Kompas 1934—1935. III—IV. 46.; Kompas 1935—1936. III—IV. 46.; Compass 1936—1937. II. 282—283.

¹⁵ Az Egyesült Szegedi Paprikatelepek Rt. pl. 777 P veszteséggel zárta az 1932-es, 595 P veszteséggel az 1933-as évet, 1934. december 31-én pedig már 5472 P volt a passzívum. Az Egyesült Borpincék Rt. még 1935-ben is 788 P veszteségről számolt be. A Központi Tejcarnok Rt. rossz helyzetére világít, hogy passzívuma még 1935-ben is 50 894 P-t tett ki.

Kompasz 1934—1935. III—IV. 887.; Kompas 1935—1936. III—IV. 883.; Compass 1936—1937. II. 88., 124.

¹⁶ Monográfia 1927. 204—214.; Címtár 1933. 392—411.

¹⁷ Az Osztrák-Magyar Monarchia széthullása különösen kedvező lehetőségeket teremtett a magyar textilipar számára. Versenyképességét a rendkívül olcsó munkaerő alapozta meg. A húszas években életbe léptetett vámtarifák elsősorban a textilipar védelmét szolgálták. Mint utaltunk már

Ebbe a viszonylag kedvező képbe jól beleillenek a város legnagyobb textilipari üzemének, a Szegedi Kenderfonógyárnak az ekkori helyzetváltozásai. A gyár 1934-ben a Kereskedelmi- és Iparkamarának küldött jelentésében kiemeli: „A kenderipar két ágazata közül a kenderkikészítő iparra az 1934-es üzetlétv némileg kedvező volt, amennyiben a kenderkikészítő gyáraknak egyrészt az 1933. évi termésből megfelelő nyersanyag állott rendelkezésére az üzem fenntartásához, az 1934. évi kendertermés pedig az abnormális időjárás dacára legalább mennyiségileg kedvező volt, úgyhogy a gyárak nyersanyaggal bőven el voltak látva. Az előállított kender és kóc pedig az év egész folyama alatt fokozatosan emelkedő árak mellett úgy belföldön, mint az exportban elég könnyen és jól értékesíthető volt.”¹⁸

Az 1934-es év sikerei annál inkább figyelemre méltóak, mert a válság egyébként alaposan próbára tette a gyár teherbíró képességét. 1929—1931 között a kenderárak 50%-ot estek. Ez a gyárat arra készítette, hogy ugyanilyen mértékben csökkentse a kenderkóró átvételi árát, ami viszont így olyan alacsonyra esett vissza, hogy a termelőknek nem volt kifizetődő a kenderkóró termesztése. Végeredményben a gyár magyar kendert 1931-re már nem is kapott. A helyzet ebben a tekintetben később sem javult, a vállalat kenderkikészítő üzemeit ezekben az években nem is tudták foglalkoztatni.¹⁹ 1933-tól azonban emelkedett a kenderkóró átvételi ára. Ez ösztönzőleg hatott a termelőkre, és 1933-ban a kenderkikészítő telepek már megfelelő mennyiségű hazai nyersanyaghoz jutottak. A gyár nehézségei azonban nemcsak a nagyarányú áresés-okozta nyersanyaghiányból eredtek. A válság idején nehezzé vált a termelt áruk elhelyezése; a vállalat belföldi piaca mintegy 40%-kal csökkent, az exportban pedig az olasz, belga és német konkurrencia kegyetlen versenyével találta szemben magát. A gyár termékeinek kb. 60—70%-át kellett külföldi piacokon elhelyeznie ahhoz, hogy a bukást elkerülje.²⁰

A vállalatot tehát megrázta a válság, de nem tette tönkre. Javuló üzleti menetét bizonyítják a haszonnal zárt üzletek is:²¹

Év	A Szegedi Kenderfonógyár nyeresége	Osztalék részvényenként
1932	264 092 P	1,50 P
1933	179 326 P	0,50 P
1934	226 832 P	1,50 P
1935	391 908 P	2,50 P

Az igazgatóság ügyességét mutatja, hogy a világszerte bekövetkező pangás idején a gyárnak arra is maradt ereje, hogy fejlessze, modernizálja gépi berendezéseit.

rá, a külföldi áruk behozatalát a válság időszakában tovább korlátozták. Ebben az időszakban egyébként a textilipar fejlődése eléggé töretlen volt. *Berend—Ránki*, i. m. 209., 215.

A magyar textilipar termelésének alakulása 1929—1937 között (tényleges árakon)

Év	Ezer P	%
1929	405 858	100
1933	327 683	80,7
1935	412 916	10,7
1937	511 055	125,9

¹⁸ Kamara jegyz. 1934. 25.

¹⁹ Uo. 26.

²⁰ *Szabolcsi G.*, *A Szegedi Kenderfonógyár 75 éve*. Szeged, 1958. 43.

²¹ *Kompasz* 1934—1935. III—IV. 672.; *Kompasz* 1935—1936. III—IV. 671.; *Compass* 1936—1937. II. 357—358.

Ennek során az elektrifikálás 1934-ben fejeződött be, s ez a gyár versenyképességét nagymértékben fokozta.²²

Az Angol-Magyar Jutafonó és Szövőgyár Rt. esetében a ma rendelkezésre álló források alapján a válság hatása nehezen mutatható ki. A gyár mérlegeit vizsgálva számolnunk kell a mérleghamisítás tényével is. Az 1932—1933—1934-es mérlegek tetemes veszteségről adnak számot. Ez — új gyáralakulásról lévén szó — részben kezdeti nehézségnek is tekinthető, természetesen a válság hatását is beleszámítva. A valószínű pénzügyi helyzet elleplezésére utal, hogy már a korabeli lapok is kétségbe vonták a gyár ilyen nagy veszteségének valódiságát. Másfelől viszont igaz az is, hogy a gyár — értékesítési gondok miatt — csökkentett munkaidővel dolgozott.²³ E nehézségek világosan kitűnnek az eladott áru évi összértékéből:²⁴

<i>Év</i>	<i>Eladott áruk értéke</i>
1931	1 863 015 P
1933	1 176 659 P
1935	1 398 176 P

Viszont a helyzet ellentmondásosságát mutatja, hogy a belföldi értékesítés mellett éppen a válság éveiben élénkült a gyár exporttevékenysége. Míg 1929-ig csak Törökországba, Németországba és Jugoszláviába szállítottak, 1931-ben már Perzsia, Görögország, Egyiptom, Olaszország, Bulgária és Románia üzleteiben is megjelentek a gyár termékei, 1932-ben pedig betörték a latin-amerikai piacokra, Uruguayba és Brazíliába is.²⁵

A gyár a válságból más jutagyárakkal együtt — egyéb kísérletek mellett — monopolszervezet kialakításával próbált kilábalni. A Kendre-, Juta- és Textilipari Rt., a Magyar Kender-, Len- és Jutaipari Rt., valamint az Angol-Magyar Jutafonó és Szövőgyár Rt. 1930-ban megkötötte az ún. bizományi szerződést. Ez az említett gyárak és a bizományosok között jött létre. Lényege az volt, hogy a gyárak vállalták: bizományi üzeleteiket csak a fenti szerződésben szereplő bizományosokkal bonyolítják le, a bizományosok viszont csak tőlük vesznek árut. Ez a kartell-szerződés egyik példája annak a fejlődési folyamatnak, amely a válság idején is megfigyelhető volt a monopóliumok kialakítása tekintetében.²⁶

A gyár tehát súlyos nehézségek közepette ugyan, de kilábal a válságból és a harmincas évek közepén termelése élénkülni kezdett.

A Magyar Kender-, Len- és Jutaipar Rt. újszegedi gyártelepe szintén sikeresen vészelte át a krízist és saját kimutatásai szerint 1933-ban 28 450 P, 1934-ben pedig 60 389 P nyereséggel zárta a nehéz üzleti éveket.²⁷

A textilipar viszonylag kedvezőbb helyzetére utal továbbá, hogy csak néhány kisebb üzem számolt fel. (Pl. a Kirchenmayer és Társa cég, Zwickl Ferencné, illetve a Winternitz M. és J. Confectiogyár Rt. szegedi gyártelepe.)²⁸

Eltérően a textilipartól az építőipar válsága ezekben az években sokkal súlyosabb volt. Az 1934-es kamarai jelentés így jellemzi ennek az iparágak a problémáit: „Sajnos az utolsó esztendőkről nem sok jót lehet mondani. Önálló építkezés, különösen pedig magánépítkezés az egész kerületben alig volt és állandóan a legkeserűbb

²² Szabolcsi, i. m. 45.

²³ Gáti Gy.-né, Adalékok az Angol-Magyar Jutafonó történetéhez. Szeged, 1969. 12.

²⁴ Uo. 33.

²⁵ Uo. 36.

²⁶ Uo. 15.

²⁷ Kompas 1935—1936. III—IV. 448.

²⁸ Uo. 887.

panaszok hangzottak el az építőiparosok részéről. A munkaalkalmak teremtése állandó problémája lett az érdekképviselőknek és a kormányhatóságoknak egyaránt.²⁹ A válság következménye volt olyan korábban virágzó gyárak sorvadása, mint pl. Fischer János csiszoló gyára, a Szegedi Bankegyesület Rt. cementáru gyára, Vas András téglagyára, Szeged város téglagyára. Valamennyi ekkor szűnt meg gyárként működni.³⁰ A három legnagyobb szegedi építőipari vállalat, a Szegedi Keramit-és Műtéggyár Rt., a Szegedi Téglagyártársulat, valamint az Alföldi Cementárugyár és Kereskedelmi Rt. is csak kismértékben tudta meglevő kapacitását kihasználni.³¹ Az építőipar szegedi válsága megfelelt az iparág súlyos helyzetének, amely ekkor országosan megfigyelhető.³²

A magyar bőripar viszont a válságot könnyebben heverte ki, mivel az állam a nagy bőrgyárak segítségére sietett, megszigorítva a behozatal feltételeit.³³ A nagyobb szegedi bőripari üzemek — bár közülük némelyik 1929—1933 között átmenetileg rosszabb körülmények közé került — a harmincas évek közepére megszilárdították pozícióikat. Így történt ez pl. az Orion Bőrgyár, a Győry és Winter kefégyárak, a Zsurkó és Pátia cipőgyárak esetében.³⁴ Néhány kisebb bőripari üzem azonban, mint pl. a Vénus Cipőgyár, Metzger Péter cipőgyára, a Reitzer Lipót és Társa cég nem bírta ki a gazdasági krízis okozta megpróbáltatásokat.³⁵

A városban kisebb jelentőségű iparágakat a válság különféleképpen érintette: a vegyipar viszonylag könnyebben kilábal a krízisből,³⁶ a vas- és fémiparban,³⁷ valamint a faiparban azonban a közép- és kisüzemek tömegesen jutottak csődbe.³⁸

²⁹ Kamara jegyz. 1934. 28.

³⁰ Monográfia 1927. 204—214.; Címtár 1933. 392—411.

³¹ A három részvénytársaság helyzetének rosszabbodását mutatja, hogy 1930—1933 között nem fizettek osztalékot. A Szegedi Téglagyártársulatnak még a többinél is nagyobb gondjai voltak. Erre utal, hogy 1933-ban a mérleg egyenlegének passzívuma 11 419 P volt, ami 1934-re 25 945 P-re növekedett. Compass 1936—1937. II. 139.; Kompas 1935—1936. III—IV. 887.

³² Berend—Ránki, i. m. 205.

³³ Az iparág a válságot viszonylag könnyen heverte ki, ebben a katonai megrendelések is segítettek. Berend—Ránki, i. m. 216—217.

A magyar bőripar termelésének alakulása 1927—1937 között (tényleges árakon)

Év	Ezer P	%
1929	92 276	100
1933	67 800	73,4
1935	90 704	98,2
1937	127 890	138,5

³⁴ A 150 munkást foglalkoztató Orion Bőrgyár a válság éveiben csökkentett termeléssel dolgozott és még az 1932-es évet is 19,060 P kimutatott veszteséggel zárta. A kibontakozás sem lehetett egyértelműen pozitív, mert 1933-ban állítólag csak 5858 P nyereséget értek el.

³⁵ Monográfia 1927. 204—214.; Címtár 1933. 392—411.

³⁶ A Gyufagyár a Szikra Magyar Gyűjtőgyárak Rt. szegedi telepeként működött, amely 1934-ben 387 222 P, 1935-ben 354 376 P nyereséggel zárta üzleti éveit, sőt 1930—1932-ben is módjában állt részvényenként évi 12 P osztalékot fizetni. A Dohánygyár is kedvező eredményeket mondhatott magának 1933-ban. A gyár napi egymillió cigarettát termelt az év közepén. Valószínű viszont, hogy a válság következtében szűnt meg a Szegedi Műtrágya- és Enyvgyár Rt., amely bizonyos időszakokban 80 munkást is foglalkoztatott. Compass 1936—1937. II. 381—382.; Dm. 1933. aug. 6.; Monográfia 1927. 204—214.; Címtár 1933. 392—411.

³⁷ A vas- és fémiparban felszámolt az egyik legnagyobb üzem, a 100—130 munkásnak munkát adó Ferrária Vasárugyár Rt. Leírták Hodács János és Hodács Andor valamint Mandel kocsigyárait, a Pálffy testvérek, Kecskeméti Antal, továbbá a Szvaton és Kuceses vasárugyárakat. Monográfia 1927. 204—214.; Címtár 1933. 392—411.

³⁸ A faiparban két nagyvállalat is csődbe jutott. A 120 munkást foglalkoztató Winkler testvérek cég 1932-ben számolt fel, a Milkó Vilmos és Fiai cég, amely 150 000 P alaptőkével dolgozott és 60 munkást foglalkoztatott, 1934-ben szüntette be működését. De megszűntek gyárként működni a korábban virágzó Rainer asztalosipari vállalat, Menning József bútorgyára, a Viktória Kaptafa-

Mindebből kitűnik, hogy a válság idején a korszerű, nagy gyárak, vállalatok közül csak nagyon kevés omlott össze Szegeden, többségük — a nagyüzem eleve életképebb — nemcsak fennmaradt, hanem a válság után helyzetét is meg tudta szilárdítani. Viszont egész sor kisüzem kényszerült végleg becsukni kapuit, nem bírva ki a rendkívüli megterhelést. A válság végül is nem változtatta meg lényegesen Szeged iparának korábbi szerkezetét. A tönkrement üzemek helyett utóbb újak alakultak, vagy beolvasztották őket tőkeerősebb társaik.

A válságot — mint mindenütt a világon — Szegeden is legfőképpen a dolgozó tömegek sínylették meg. 1932 végéig egyenletesen nőtt a munkanélküliség. 1931-ben a 4—5 ezer között ingadozott, 1932-ben 6000 fővel elérte a legnagyobb számot. Ezek az adatok azonban nem tartalmazzák a részleges munkanélküliséget.³⁹ A kapitalisták a nehéz gazdasági viszonyok között is minden úton-módon biztosítani akarták a maguk profitját. Elsősorban régi „kipróbált” eszközükhöz, a munkabérek leszállításához folyamodtak. A fűrészgárak kartellje pl. már 1929 októberében 10%-kal leszállította a béreket. A bércsökkenések⁴⁰ azután általában mindenütt bekövetkeztek. Így alakultak ki a 20—60 filléres órabérek, amelyek a létminimumot sem biztosították a nyomorgó munkáscsaládoknak. Ehhez járultak a munkásosztály egyébként is súlyos életkörülményei, az iparcikkek drágasága, a vizes lakások, a tűrhetetlen közegészségügyi állapotok.⁴¹

A munkásosztály a KMP, valamint a szociáldemokrata baloldal vezetésével több tömegtüntetést, munkásmegmozdulást is szervezett. Ez bizonyos fokig határt szabott kizsákmányolásuknak, másrészt az uralkodó osztályokat arra kényszerítette, hogy a maguk módján megkíséreljék legalább nyomokban enyhíteni a válságnak a dolgozó osztályokra háruló következményeit. Ezeknek az akcióknak az eredménye a népkonyha, az ínségmunka, a különböző jótékonyági akciók alig tették elviselhetőbbé a nyomorúságot, megalázóak voltak, ugyanakkor némileg a szociális demagógia malmára hajtották a vizet.

A GYÁRIPAR VISZONYLAGOS MEGERŐSÖDÉSE

1934-ben Magyarországon is tapasztalhatók voltak az ipari válság mélypontjáról az oldódó depresszióra való átmenet jelei. A munkanélküliség vontatottan csökkenni, a termelés ugyancsak lassú ütemben emelkedni kezdett. Ez olvasható ki alábbi táblázatunkból:⁴²

Év	Ipartelepek száma	Üzemeltetések száma	Munkás-létszám	Az ipari termelés értéke tényleges árakon 1000 P
1929	3512	165	235 004	2 867 094
1933	3352	197	176 237	1 763 429
1935	3491	130	216 023	2 201 477

1935 és 1937 között már a nehézipar gyorsabb fejlődésén alapuló fellendülés figyelhető meg. Ez összefügg bizonyos hadseregfejlesztési program végrehajtásával is, tehát a fejlődés azokban az iparágakban erőteljesebb, amelyek közvetlenül ka-

gyár- és Faipari Vállalat, Seifmann Mór és Fiai műhelye, a Szeged-Kiszombori Kosár-Fonó Szövetkezet is. Monográfia 1927. 204—214.; Címtár 1933. 239—411.; Dm. 1932. nov. 4.; Kompas 1935—1936. III—IV. 884.

³⁹ *Serfőző L.*, A munkásság harca és a kommunisták tevékenysége Szegeden az 1929—1933-as gazdasági válság idején. Szeged, 1959. 20.

⁴⁰ Uo. 21.

⁴¹ Uo. 22.

⁴² *Berend—Ránki*, i. m. 40.

tonai célokat szolgáltak.⁴³ Az iparba történő beruházások nyomán megnövekedett annak gépi bázisa, emelkedett az iparban foglalkoztatottak száma. Mindezek következtében az ipari termelés már 1936—1937-ben túlhaladta a válság előtti színvonalat.⁴⁴

A szegedi gyáripár fejlődésének főbb tendenciái egybeestek az országos folyamatokkal. Amint az az előző fejezetből is látható, 1933-ban és 1934-ben némi javulás mutatkozott. Az 1932-es pánikhangulat, amely a vállalkozási kedvet minimumra csökkentette kezdett némileg felengedni. Bár a gyáripari vállalatok még mindig az anyagbeszerzés, értékesítés, devizakorlátozások nehézségeivel küszködtek és új alapítás továbbra sem igen volt, 1933—1934-ben az üzembeszüntetések és üzemcsökkenések folyamata végre megállt, sőt egyes vállalatoknál kismérvű fejlődés is tapasztalható volt. Ez a vontatott üzletjavulás 1935-ben tovább tartott, most már számottevően emelkedett a gyáripari termelés volumene. A fő gondot ekkor a rossz termés, a gyenge mezőgazdasági hozamok jelentették. Ez természetesen kedvezőtlenül érintette az ipart is. 1936-ban a fellendülés jelei a gyáriparban egész világosan megmutatkoztak, bár a fejlődés nem volt sem a gazdasági ágazatok között, sem pedig egy-egy ágazatban az ütem tekintetében egyenletes.⁴⁵

Különbözött már az is, ahogyan a vállalatok úrrá tudtak lenni a válság nehézségein. Láttuk pl., hogy az élelmiszeripar két vezető ágazata közül a húsfeldolgozó ipar könnyebben és sikeresebben lábalt ki a krízisből, mint a malomipar, ugyanis ez utóbbi még 1934-ben is sokféle bajjal küszködött. A húsfeldolgozó iparban különösen szép fejlődésnek indult a szalámigyártás. A szalámi termelésének emelkedését országosan az tette elsősorban lehetővé, hogy a továbbra is jelentős külföldi kereslet mellett növekedett a belföldi fogyasztás is.⁴⁶ A szegedi Pick-telep, amely a magyar szalámiipar mintegy 40%-át uralta ebben az időben, igyekezett kihasználni a kedvező feltételeket és főként az üzem nagyarányú korszerűsítése útján növelte a termelést.⁴⁷ Pick, profitja emelése érdekében más eszközöket is igénybe vett, pl. kartellbe lépett a legnagyobb szalámigyárakkal a nyersanyag beszerzésének és értékesítésének a megkönnyítésére.⁴⁸ Fokozta munkásai kizsákmányolását is.

A Pick Szalámigyár erőfeszítései nem maradtak eredmény nélkül, 1934-ben a Kamarának adott jelentésében Pick Márk arról számolt be, hogy kedvezően alakult a gyár helyzete, örvendetesen nőtt a belföldi fogyasztás és javultak az árak. Gondot egyedül az okozott, hogy egyes külföldi államok, mint pl. Ausztria, Csehszlovákia, Olaszország és Franciaország magas vámmal sújtották a magyar szalámit, ezért e

⁴³ Uo. 44.; Kamara jegyz. 1934. 3., 20—21.; 1935. 18.; 1936. 1.

⁴⁴ *Berend—Ránki*, i. m. 62.

⁴⁵ Kamara jegyz. 1934—1936.

⁴⁶ *Mann—Sipos*, i. m. 20.

⁴⁷ 1932-ben egy új 1701-es víznyomással működő, két töltőnyílású gépet szereztek be, amelyhez négy töltőasztal kapcsolódott egyenként 22 fő kiszolgáló személyzettel. 1936-ban létesült a hentesárugyár. Továbbá egy háromszintes dj épületet emeltek a tiszaparti irodaépület és a zsírolvasztó között. Ekkor kezdtek meg az dn. szalámikolbász, kötözött sonka, 3—4 fajta szalonna, darabos sonka és disznósajt előállítását. A korszerűsített gyár termelése elérte a 40—50 vagon szalámit. *Mann—Sipos*, i. m. 26.

⁴⁸ A gazdasági válság után a hazai szalámiipart lényegében három gyár uralta: a szegedi Pick kb. 40%-os, a budapesti Herz kb. 40%-os és a debreceni Vidoni üzem kb. 20%-os részesedéssel. Ez a három nagy gyár kartellbe tömörült. Minden idény kezdetén hosszas vita előzte meg a változó feltételek rögzítését, végül azonban mindig megegyeztek. 1933 októberi megállapodásuk jól jellemzi a monopóliumok célját. Elhatározták, hogy az új kampányt november 6-a előtt nem kezdik meg és e napon is csupán az a gyár indul, amelynek készlete nem haladja meg a 300 q-t. Megegyeztek abban is, hogy közösen lépnek fel a húspiacon, hogy ne licitáljanak egymásra. Rögzítették az árakat, valamint az emelhetőség mértékét az idény jellegének megfelelően. Közös nevezőre jutottak a munkásokkal való bánásmód és a bérezés kérdéseiben is, természetesen a munkások hátrányára. *Mann—Sipos*: i. m. 24.

piacokra csaknem lehetetlenné vált a kivitel.⁴⁹ 1935 viszont új nehézségeket tartogatott a gyár számára főként amiatt, hogy a külföldi üzlet nem fejlődhetett a kívánt mértékben és az általános gazdasági helyzet javulása ellenére is tovább tartott a szélesebb fogyasztóközönség, illetve a kereskedelem anyagi leromlása.⁵⁰ 1936-ban a szép termelési sikerek mellett a legnagyobb gondot továbbra is az értékesítési problémák jelentették.⁵¹

Mégis a gyár ezekben az években alapozta meg azt a nagyarányú exporttevékenységet, amelyet a harmincas évek második felében folytatott. Íme néhány adat:⁵²

	1936	1937	1938
	k i l o g r a m m		
<i>Anglia</i>	858	848	669
<i>Egyiptom</i>	3050	2300	1375
<i>Palesztína</i>	2505	1230	950
<i>Szíría</i>	400	—	—
<i>Ciprus</i>	288	425	—
<i>Gibraltár</i>	—	—	200
<i>Dél-Afrika</i>	120	100	80
<i>Kuba</i>	—	—	1090

A húsfeldolgozó ipar fellendülését ebben az időben nagymértékben elősegítette a Németországba megindult zsírexport, amelyet helyileg a Szegedi Húsiparosok Zsír-olvasztó és Egyenlősítő Üzeme bonyolított le. A kivitt zsír mennyisége annál is inkább jelentősnek tekinthető, mivel Németország mellett Csehszlovákiába, Angliába és Olaszországba is szállítottak:⁵³

	1935	1936
	k i l o g r a m m	
<i>Németország</i>	417 500	262 500
<i>Csehszlovákia</i>	140 000	60 000
<i>Anglia</i>	398 000	223 202
<i>Olaszország</i>	10 000	8 000

1936-ban tehát a németországi kivitel csökkent, majd meg is szűnt, mivel Németország magyar importját visszamondta arra hivatkozva, hogy a balkáni államokból előnyösebben tudja zsír-szükségletét fedezni.

Kedvező helyzet alakult ki a tárgyalt időszakban a baromfiexport területén is. A szegedi Hűtőház- és Élelmiszerszállító Rt. csaknem negyedmillióssal haszonnal zárta 1933—1934-es üzletéveit. A részvénytársaság minden baromfifelvevő piacra exportált és kéviseletet tartott fenn olyan jelentős agrárkultúrával rendelkező tőkés országokban is, mint Franciaország és Németország.⁵⁴

A malomipar problémái viszont a harmincas években végleg állandósultak. Eredménynek számított már az is, ha az iparág helyzete nem súlyosbodott, esetleg helyel-közzel némi javulást lehetett tapasztalni. E nyomott helyzetet tükrözi a Back

⁴⁹ Kamara jegyz. 1934. 25.

⁵⁰ Emellett más gondok is voltak. A nagy német zsírexport következtében a disznóvágások száma 1934 őszen ugyan megnőtt, de a húsfogyasztás ezzel nem tartott lépést. Nagy húsfeleslegek keletkeztek; a kormány közbelépésére a gyárak ezt átvették, s a piacot elárasztották másodosztályú szalámmal. Ez az elsőrendű szalámi fogyasztását és árait lenyomta. *Kamara jegyz.* 1935. 25.

⁵¹ Kamara jegyz. 1936. 28.

⁵² *Mann—Sipos*, i. m. 29.

⁵³ Kamara jegyz. 1935. 22.; 1936. 28.

⁵⁴ A Hűtőház- és Élelmiszerszállító Rt.-nak még a válság legnehezebb éveiben is módjában állt osztalékot fizetni. *Kompasz* 1935—1936. III—IV. 884.; *Compass* 1936—1937. II. 124.

malom is, amelynek vezetői pedig mindent megtettek a termelés fokozása érdekében. 1936-ban pl. jelentős beruházásokat eszközöltek. A felszerelés és berendezések itt általában megfeleltek az akkori követelményeknek.⁵⁵

1935 első fele ennek ellenére éppen olyan kedvezőtlen volt számukra, mint az előző évek. Júniustól csekély javulás következett be, mivel az osztrák kivétel némileg megélenkült, továbbá ismét megnyíltak legalább részlegesen régebbi külföldi piacok is.⁵⁶ A belső piac lehetőségei szintén javultak kissé. Az őrletésért is többet kértek, mivel emelkedett a búza és a rozs ára. Ezek az árnyalati különbségek azonban nem hozhattak fordulatot, sőt 1935 végén az osztrák exportlehetőségek ismét rosszabbodtak.⁵⁷

Az előző év gyenge búzatermése 1936 elején még éreztette kedvezőtlen hatását a malomiparban. 1936 viszonylag jó termést hozott és ez a malmok helyzetét kissé javította.⁵⁸

A textilipar, amely mint láttuk, 1934-ben már túljutott a krízisen a következő években nagy léptekkel haladt előre. Ezt példázza a textilipar legjelentősebb szegedi vállalata a Kenderfonógyár is.⁵⁹ A gyár 1935-ben emelni tudta a belföldi piacon elhelyezett áruinak mennyiségét. A legtöbb viszonylatban fokozódott az export és mindenekelőtt az ország külpolitikai orientációjának megfelelően Németországba.⁶⁰ A kenderárak emelkedése következtében egy-két kisebb kenderkikészítő üzem is létesült. A kenderkikészítő ipar az előállított tilolt kendert és kócot — legnagyobb-részt külföldön — emelkedő árakon könnyen értékesíthette.⁶¹

A kenderiparban a forgalom további élénkülése volt jellemző 1936-ban is. A korábban megindult áremelkedés folytatódott és bár volt időszakos visszaesés, az árak az átlagos szint alá nem kerültek. Az export félkész áruból jelentékenyen megnövekedett. Kedvezően alakult a készárak forgalma is.⁶²

A másik nagy textilipari üzem az Angol-Magyar Jutafonó szintén egyre inkább megszilárdította helyzetét, számszerűen növelte termelését. Ezt egyrészt a nagyarányú beruházások tették lehetővé,⁶³ másrészt az a körülmény, hogy a gyár részt vett a jutaipar valamennyi akkori országos monopolisztikus tömörülésében. A termelés növekedésére, a gyár helyzetének javulására mutatnak a belföldi áruértékesítés adatai is.⁶⁴

⁵⁵ 1936-ban a tulajdonosok gabonaátrakó és tároló berendezést létesítettek.

⁵⁶ Kamara jegyz. 1935. 18.

⁵⁷ Uo. 19.

⁵⁸ Uo. 1936. 24.

⁵⁹ A gyár korszerű technikai felszereltsége is elősegítette, hogy viszonylag könnyen kilábaljon a válságból. *Kompasz* 1935—1936. III—IV. 671.; *Compass* 1936—1937. II. 357—358.

⁶⁰ Kamara jegyz. 1935. 23.

⁶¹ Uo.

⁶² Uo. 30.

⁶³ Az 1935-ös fellendülést követően a gyár Angliából és Németországból hozatott gépeket. 1936-ban a gyár angol gazdái elhatározták a vállalat bővítését és önálló villamosenergia erőteleppel való ellátását. Az új fonodatető építésére irányuló tervek is ekkor valósultak meg. *Gátiné*, i. m. 12., 40.

⁶⁴ 1934 májusában jött létre az ún. zsákkartell a Kender-, Juta- és Textilipari Rt., a Magyar Kender-, Len-, és Jutaiipari Rt., az Angol-Magyar Jutafonó, valamint a Budakalászi Textilművek Klínger Henrik Rt. között. A zsákkartell létrehozásának célja az olasz konkurrencia elleni egységes fellépés továbbá az árak felemelése volt. 1935-ben alakult a jutakartell, amelyben az Angol-Magyar Jutafonó, a Szegedi Kenderfonógyár Rt., a Magyar Kender-, Len- és Jutaiipari Rt. vettek részt. A kartell tagjai abban egyeztek meg, hogy jutafonalat viszonteladási célokra csak hat cégnek adnak el. Ezek viszont ígéretet tettek, hogy a jutafonalat csak az említett négy gyár valamelyikétől vásárolják, nem alapítanak jutagyárat, jutacikket sem gyártanak és nem is részesednek ilyen profilú vállalatoknál. Megállapodtak továbbá, hogy megtartják a gyárak listaárát, eladási, fizetési feltételeit.

Év	Fonal	Zsák	Szövet
	k i l o g r a m m		
1933		412 027	38 827
1934		501 131	49 291
1935	205 312	574 360	88 287
1936	200 722	536 859	68 197

Ezekben az esztendőekben tovább szélesült a külföldi export. A gyár 1935-ben az Amerikai Egyesült Államokba és Palesztínába exportált elsősorban, de megtartotta régebbi piacait is. 1936-ban Hollandia, Belgium és Svájc további terjeszkedést jelentettek.⁶⁵

Viszonylag kedvezően fejlődtek 1934 és 1936 között a helyi szükségletekre termelő vas- és fémipari kisüzemek, valamint a bőripar vállalatai is.

Tovább tartott azonban az építőipar szinte az egész korszakra jellemző válsága. Az 1935-ös szegedi kamarai jelentés kiemelte, hogy a magánépítkezés annyira pang Szegeden, hogy 1936-ra csupán egyetlen jelentősebb építkezésre adtak ki engedélyt. Ennek következtében nem foglalkoztatták kellő mértékben a téglá- és cserépgyártó ipart, valamint az építkezésektől függő többi szakmákat sem.⁶⁶

RÖVIDÍTÉSEK

AHSz	Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Sectio Historica
Címtár 1933.	Szeged Szabad Királyi Város 1933. évi legújabb teljes cím- és lakjegyzéke. Szeged, 1933.
Compass 1936—1937. Dm.	Nagy „Magyar Compass” 1936—1937. Bp. é. n. Délmagyarország
Kamara jegyz.	Szegedi Kereskedelmi- és Iparkamara jegyzőkönyve
Kompasz 1934—1935.	Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz 1934—1935. Bp. 1934.
Monográfia 1927.	Kiss Ferend—Tonelli Sándor—Sz. Szigethy Vilmos: Szeged. Bp. 1927.
Népszámlálás 1930.	Az 1930. évi népszámlálás III. rész. A népesség foglalkozása részletesen és a vállalati statisztika. Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat 94. köt. Bp. 1935.
Stat. Zsebk.	Magyar Statisztikai Zsebkönyv

DIE FABRIKINDUSTRIE VON SZEGED ZUR ZEIT DER GÖMBÖS-REGIERUNG 1932—1936.

von

András Hegyi

Für die Industrie von Szeged waren überwiegend die Manufakturbetriebe und Kleingewerbe charakteristisch, obzwar bedeutende Elemente der modernen Fabrikindustrie auch aufzufinden waren. Die führende Rolle darin spielte die Leichtindustrie. In der Produktion der Stadt machte allein

1936-ban jött létre a szőnyegkartell. A megegyezést a Kender-, Juta- és Textilipari Rt. létesítette a Budakalászi Textilművek Klinger Henrik Rt., a Horváth Miksa Szőnyegipari Rt. (Budapest) a Linum-Taussig Sámuel és Fiai Rt., a Magyar Kender-, Len- és Jutaipari Rt., a Pollák Sándor Szőnyeggyár (Tatatóváros) cégekkel. Megállapodtak, hogy az utóbbiak nem gyártanak jutaszőnyeget. Ezt azonban végül is csak két cég vállalta, míg az utóbbi csoport csupán arra tett ígéretet, hogy jutafonalat csak a jutakartellnél szerez be, továbbá megegyezés esetén tarisznya és műszaki szövetet sző. *Gátiné*, i. m. 16., 20—21.

⁶⁵ Uo. 36.

⁶⁶ Kamara jegyz. 1935. 27.; 1936. 35.

die Lebensmittelindustrie 40% aus. Die wichtigsten Produktionssphären der Leichtindustrie waren die Fleischwaren- und Mühlenindustrie, sowie die Tabakindustrie. Von aller grösster Wichtigkeit war in der Leichtindustrie die Textilproduktion und darin die Hanf- und Flachsverarbeitung. Die Leder- und Borstenindustrie, die Holzindustrie und Buchdruckerei waren an dem Produktionsumfang in kleinerem Masse teilhaftig, als die schon erwähnten Industriezweige. Die Bedeutung der Schwerindustrie verschwand neben der Leichtindustrie.

Die Wirtschaftskrise von 1929—1933 verhing eine schwere Prüfung über die ganze ungarische Fabrikindustrie, und hatte eine katastrophale Wirkung auf das Wirtschaftsleben von Szeged. Es folgte hauptsächlich daraus, dass die veralteten Manufakturbetriebe und Kleingewerbe noch immer eine grosse Rolle in der agrarindustriellen Stadtwirtschaft spielten. Die Wirtschaftskrise traf deshalb viel mehr die Landwirtschaft und Kleingewerbe, als die Fabrikindustrie, die die Krise zwar durchmachte, sie aber besser überstanden hatte.

Zur Zeit der Krise lösten sich nur wenige der modernen, grossen Fabriken in Szeged auf, die meisten konnten nicht nur bestehen, sondern haben ihre Lage nach der Krise stabilisiert. Mehrere Kleinbetriebe und Werkstätten aber wurden wegen der ausserordentlichen Belastung, die sie nicht ertragen konnten, aufgelassen.

Unter der Krise litten auch in Szeged hauptsächlich die Werktätigen. Die Zahl der Arbeitslosen erhob sich, der Arbeitslohn wurde herabgesetzt. Diese Lage erschwerten noch die schweren Lebensverhältnisse der Arbeiterklasse, die Teuerung, die nassen Wohnungen, die unerträglichen hygienischen Zustände.

In 1933 und 1934 zeigte sich in der Fabrikindustrie von Szeged eine kleine Besserung, das Auffassen und der Abbau der Betriebe trat zurück. Man sah in einigen Betrieben sogar eine gewisse Entwicklung. Die langsame Geschäftsverbesserung dauerte auch im Jahre 1935 und auch der Produktionsumfang hob sich beträchtlich. Der Beweis für die wirtschaftliche Entwicklung in der Fabrikindustrie war in 1936 schon gut wahrnehmbar, obwohl die Entwicklung weder unter den Wirtschaftszweigen, noch im Tempo gleichmässig war.